

Originalni naučni rad
Primljen: 18. 12. 2016.
Revidirana verzija: 30. 1. 2017.
Prihvaćen: 30. 1. 2017.

UDK: 340.12
17.01:340
doi: 10.5937/nabepo22-12744

KOEGZISTENCIJA PRAVA I ZLA¹

Marko Trajković²

Pravni fakultet Univerziteta u Nišu

Sažetak: Da li je koegzistencija prava i zla mogućnost ili nužda, s obzirom na to da je pravo imperativ, te kao takvo i samo predstavlja mogućnost zla? U pitanju moguće koegzistencije prava i zla sadržano je i pitanje obavezujuće snage samog prava. Ako se obavezujuća snaga prava nalazi isključivo u sankciji, koja se u pravu pojavljuje zbog njegovog heteronomnog karaktera, onda takav pravni sistem ne može da pledira na dugotrajnost. Dakle, zlo koje postoji ne može biti iskorenjeno isključivo pravnim sankcijama, već pravom koje počiva na vrednostima. Ta aksiološka strana postojanja prava omogućava da se zlo najpre smanji i u tom umanjenu možda i nestane. Kao problem u ovom odnosu pojavljuje se i to što i samo pravo može biti izvor nemerljivog zla, te se celo pitanje još više komplikuje, jer je onda kompromitovano pravo koje valja da bude sredstvo i brana od zla.

Ključne reči: vrednosti, pravo, moral, dobro, zlo.

Uvod

Šta je koegzistencija prava i zla: nužda ili posledica? Da li je zlo mogući uzrok postojanja prava? Ovo pitanje direktno zadire u ontološko-aksiološku suštinu prava, koja

¹ Ovaj članak je rezultat istraživačkog rada u okviru projekta br. 179046 „Zaštita ljudskih i manjinskih prava u evropskom pravnom prostoru“ Pravnog fakulteta u Nišu koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije.

² Vanredni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu (trajkovicmarko@yahoo.com).

je osnov prava i pravnog sistema. Mogućnost koegzistencije prava i zla istovremeno je i uvod u raskol između prava i vrednosti, što vodi direktnom slomu pravnog sistema od koga tada ostaju samo krhotine.

Pitanje o postojanju zla je i pitanje o postojanju prava. Dakle, čini se da oni postoje uporedo i istovremeno. Ako pravo shvatimo kao vrednosnu kategoriju, ono može da postane brana od nadolazećeg zla, koje u različitim istorijskim prilikama ima svoje uzlete. Međutim, ako ono nije vrednosna kategorija, ono najpre nije brana, a potom je i samo izvor nemerljivog zla. Istorija nije bila „škrta“ u primerima takvog „pravnog“ zla.³

Sadašnji trenutak u kome se nalazi pravo obeležila je „erupcija zla“ ali i pokušaji njegovog „suzbijanja“.⁴ Ta „erupcija zla“ nije samo zahvatila društvene odnose, već je zahvatila svojom snagom i samo pravo, te je dovela do zakona sa zločinačkom sadržinom: „Svojim uverenjem ,zakon je zakon, pozitivizam je razoružao nemački pravnički stalež prema zakonima sa samovoljnom i zločinačkom sadržinom. Pri tome, pozitivizam uopšte nije u stanju da vlastitom snagom obrazloži važenje zakona“.⁵ Dakle, brana od „erupcije zla“ nestala je onog trenutka kada je pravo počelo samo sebe da objašnjava i „opravdava“. Prestala je da postoji brana onda kada je volja klase na vlasti postala apsolutni kriterijum za ono što pravo jeste. Na ovaj način nije uvažena činjenica da pravo samo sebe nije stvorilo, a da vlast nije nešto ili neko ko vlada zbog sebe. Tako je vlast samu sebe ovlasila na činjenje zla koje je još i poduprla zakonskim propisima. Kako istorija nije bila „škrta“ u ovim primerima, naša bojazan za budućnost je veća.

1. Vrednosna osnova prava kao brana od zla

Ispitujući ontološku strukturu prava dolazi se do pitanja obavezujuće snage prava, koja mora da nađe čvršće uporište no što je to sankcija, te u tom kontekstu ispituju koegzistenciju prava i zla. Tako se postojanje zla ne može dovesti u pitanje: „Zlo nije manjak, već živo biće, duhovno, izopačeno i pokvareno. Zastrašujuća stvarnost. Tajanstvena i strašna.“⁶ Kako je čovekov moral autonoman, a pravo heteronomno, i kako je čovek veoma često ostavljen sam sebi da proceni šta valja da čini, izgleda da zlo u takvim situacijama „vreba u zasjedi na moralnu ravnotežu čovjeka. Zlobni čarobnjak koji se u nas uvlači

---

3 Vid. D. Mitrović, Diptih o ljudskom dostojanstvu i toleranciji, *Žurnal za kriminalistiku i pravo*, Vol. XXI, br. 1/2016, Beograd, str. 24–40.

4 J. Pavle Drugi, *Sećanje i identitet*, Beograd, 2008, str. 11.

5 G. Radbruch, *Pravni i drugi aforizmi*, Beograd, 2007, str. 18.

6 J. Ratzinger, V. Messori, *Razgovor o vjeri*, Split, 2001, str. 128.

(putem osjetila, mašte, požude, utopističke logike, dezorjentiranih socijalnih odnosa) kako bi prouzrokovao zastranjenja...⁷

Zlo, posebno ako se i samo nalazi i proizvodi putem prava, može da poremeti pravni sistem, jer on nije tako čvrst u svojoj ontološkoj suštini kao što je to slučaj sa Tvorcem, te: „Tragedija zla i grjeha je na neki način poremetila naum Božji. Pa iako zlo i grijeh ometaju naum Božji, oni ga ni u kom slučaju ne mogu onemogućiti“.⁸ Dakle, pošto pravo i pravni sistem nisu „stabilni“ kao što je to naum Božji, neophodno je da „pravo i njegovo uređivanje budu izvan svake sumnje jer se samo tako može ukloniti samovolja...“⁹ Zato se i pojavila ideja „sveprisutnog terora“ koji pravo ne može da savlada, jer „čovjeku nije potreban veliki sukob da bi svet učinio nemogućim za život“, dovoljno mu je i sasvim malo prisustvo zla koje može da deluje na svakog u njegovoj „najobičnijoj svakodnevnici“.¹⁰ Ta erupcija zla, koja se dešavala u ratnim godinama, danas je poprimila veoma perfidan oblik, i dešava se i bez velikih sukoba naroda. A kao poseban problem danas se javlja „paralizovano pravo“, koje nije u mogućnosti da dela u situacijama u kojima zlo narušava stabilnost života čoveka i zajednice. Izgleda da se tada pravo nalazi u *in statu evanescenti*¹¹ jer i posmatranje bez suprotstavljanja zlu dovodi do krhotina pravnog sistema, te tako: „Zabrana vrednosnih sudova u društvenoj nauci mogla bi da dovede do toga da nam jedino bude dozvoljeno da dajemo striktno činjeničnu deskripciju očiglednih postupaka, kakvi se mogu zapaziti u koncentracionim logorima...“¹²

Ono što u ovoj koegzistenciji ostaje da intrigira, jeste naša neverica o neophodnosti borbe protiv zla, kao i naše svakodnevno ponavljanje iskustva „pred Damaskom“.¹³ Na ovaj način smo pred zlom i sa njime ušli u koncentrične krugove i lavirinte. Dakle, pravo kao humanistička nauka, nikako ne može da bude vrednosno neutralna, posebno u pogledu pitanja zla, jer je pravo i nastalo kao odgovor i brana od zla. Iz tog razloga nije moguć „kompromis“ između prava i zla. Koegzistencija prava i zla je naša realnost u kojoj se mi borimo za bolju stvarnost, ali to nikako ne može značiti da je moguć „kompromis“ između prava i zla.

Zato je neophodna vrednosna osnova prava, kako bi se putem prava prepoznalo zlo i adekvatno na njega delovalo putem pravnih normi. Ovo nije moguće učiniti ako pravo odbacuje svoju aksiološku osnovu i počiva samo

7 *Ibidem*, str. 128–129.

8 C. Schönborn, *Ljubiti Crkvu: duhovne vježbe održane Papi Ivanu Pavlu II*, Split, 2001, str. 59.

9 J. Racinger – Benedikt XVI, *Evropa – njeni temelji danas i sutra*, Beograd, 2010, str. 66.

10 *Ibidem*, str. 68.

11 L. Štraus, *Prirodno pravo i istorija*, Beograd, 1998, str. 19.

12 *Ibidem*, str. 45.

13 A. Kaufmann, *Uvod v filozofijo prava*, Ljubljana, 1998, str. 122.

na strahu od sankcija. Takav sistem i sam u sebi nosi zrno zla koje će na kraju učestovati u onom što se može nazvati svetskim zlom.¹⁴

Zato se kao odgovor na postojeću koegzistenciju prava i zla mora pojaviti potreba za prevladavanjem prava nad zlom, što je i ostvarivo jer se takođe mora ostvariti zahtev da „sve pravo počiva na etičkom temeljnom zahtjevu, na istinski sagledanoj vrijednosti“.¹⁵ Koegzistencija dakle, ne može ići u pravcu vladavine zla, jer „sve pozitivno pravo ima tendenciju da bude idealno pravo“.¹⁶ Ipak, ovaj zahtev je u pogledu pozitivnog prava ostvaren potpuno samo na transcendentnom nivou, dok je onaj drugi, onaj koji se „golim“ okom može videti ipak manjkav. Zahtev „tablice vrijednosti“¹⁷ često nije prihvaćen od strane vlasti, koja se tada svojim pozitivno-pravnim propisima priklonila ideji zla. Ovaj odnos vlasti prema propisima nije stvar ili događaj koji se samo jednom desio, te: „Ako se većina zastupnika može aktivirati samo kod izglasavanja odluka, što su već unaprijed zaključene u najužim odborima vladajuće stranke ili zainteresovanih moćnika, onda zakonodavno tijelo slobodne demokracije, naime parlament, nije ostao samo bez svoje funkcije nego i bez svog dostojanstva“.¹⁸ Ovaj gubitak dostojanstva jednog zakonodavnog tela direktno je povezan sa pojmom vladavine zla i odsustva savesti, jer je odsustvom savesti utaban put u vladavinu zla, koje onda biva izraženo u pravnim propisima. Ovo posebno biva izraženo onda kada vođa jasno izrazi svoj stav: „Oslobađam ljude prisile duha koja je postala samom sebi svrha; oslobađam ih od prljavog i ponižavajućeg mučenja samih sebe utvarom što se naziva savješću...“¹⁹ Sasvim suprotno, niko nas ne može osloboditi naše savesti, i niko u nju ne može dirnuti jer je ona „svetinja, koju bi bilo drskost dirnuti“.²⁰ Uprkos tome, često se dešava: „To sam uradio, kaže moje pamćenje. Nije moguće da sam to učinio, kaže moj ponos. Na kraju pamćenje popušta.“²¹ Tamo gde pamćenje popušta, istorija se ponavlja, a pravo je dokaz toga, jer se u pravnim normama ponavlja iskrivljena istina prošlih događaja i fiksira zlo izraženo kroz norme.

Problem nastaje kada se ustanovi da „postoje ljudska dobra koja se mogu obezbjediti samo pomoću ustanova ljudskog prava i zahtjeva praktične razumnosti, koje samo te ustanove mogu zadovoljiti“.²² Na ovo se može nadovezati pitanje koegzistencije prava i zla kao problem koji nastaje kada je korišćenje državnog autoriteta „radikalno defektno“ jer „on eksploatiše svoje šanse tako

14 D. Mitrović, *Idealistički i realistički pojam prava*, *Anali Pravnog Fakulteta u Beogradu*, god. LXI, br. 1/2013, str. 29–52.

15 N. Hartmann, *Etika*, Zagreb, 2003, str. 71.

16 *Ibidem*.

17 *Ibidem*.

18 V. Zsifkovitz, *Politika bez morala?*, Zagreb, 1996, str. 48.

19 *Ibidem*, str. 41.

20 G. W. F. Hegel, *Osnovne crte filozofije prava*, Sarajevo, 1989, str. 239.

21 H. Broh, *Pisma o Nemačkoj: 1945–1949*, Novi Sad, 1994, str. 132, fn. 4.

22 Dž. Finis, *Prirodno pravo*, CID, Podgorica, 2005, str. 11.

što ne stvara stipulacije u cilju zajedničkog dobra nego u korist svoju, svojih prijatelja, stranke ili grupe, ili iz pakosti protiv nekog lica ili grupe“.²³ Ono gde se nalazi otvoren prikaz koegzistencije prava i zla je kada se „najopakiji zakoni“ odnosno oni koji su „najsuprotniji volji Boga“ u jednom kontinuitetu, mada je dovoljno i da jednom budu primenjeni da bi izazvali zlo, primenjuju kao „zakoni od sudskih tribunala“.²⁴ Tada se gubi ona kritička oštrica koja je neophodna za razlikovanje dobra i zla.

Početak ovog problema leži u postavci da se ovim pitanjem jurisprudencija ne može baviti, već valja da ovo prepusti „drugoj disciplini“, nesumnjivo „političkoj filozofiji“ ili „etici“.²⁵ Ali, kako je moguće logički sprečiti pojavljivanje zla u normama, ako unapred odričemo sebi mogućnost da „pogledamo“ sadržinu pravne norme i zadovoljavamo se samo formom norme. Ovako nije moguće stići do zaključka da su takvi propisi forma zla, ili zlo izraženo u prelepoj formi prava. Tada će se svako drugo mišljenje, odnosno ono koje zagovara više od forme označiti kao tvorevina koja se može nazvati „mističnom, fantastičnom ili smešnom“.²⁶ A negiranjem mogućnosti da zlo bude sadržano u pravnim normama stižemo do stanja koje se može nazvati „pravno ludilo veličine“.²⁷ Jedini način da se izbegne ovo stanje „ludila veličine“ koje je povezano sa egzistencijom zla moguće je prevazići ako se jurisprudencija shvati kao „vrednosna nauka“.²⁸ Sa aksiološke razine tačno se može videti šta je dobro, a šta nije. Sa ove se razine nešto i može učiniti, a da to nije samo puko donošenje propisa koji su samo saglasni i ispunjavaju zahteve forme, jer pravo nije „tehnika čoveka-gospodara za kroćenje stada, gospodareva samovolja...“²⁹

2. Šta kad zakonodavac čuti pred zlom?

Ovo nije samo pitanje prošlosti, nečega što se jednom desilo, već budućnosti. Izgleda da je odnos zakonodavac – filozofija ovakav: „Tamo gde zakonodavac govori filozofija, naravno, mora da začuti, ali tamo gde on čuti, tu ona ulazi u svoja stara prava; gde on svojom živom rečju ne daje tumačenje umnog zakona, tu ona mora da zauzme njegovo mesto i osvetli svojom buktinjom ono što je njegovom oku ostalo skriveno.“³⁰ Te dalje izgleda da ćutanje zakonodavca,

23 *Ibidem*, str. 367.

24 *Ibidem*, str. 369.

25 *Ibidem*, str. 372.

26 K. Šmit, *Tri vrste pravnonaučnog mišljenja*, Beograd, 2003, str. 7.

27 H. Kantorovič, *Broba za pravnu nauku*, Beograd, 2006, str. 15.

28 *Ibidem*, str. 91.

29 H. Heler, *Pravna država ili diktatura?*, Dosije, Beograd, 2011, str. 16.

30 A. Fojerbah, *Odnos filozofije i empirije prema pozitivnoj pravnoj nauci*, Dosije, Beograd, 2008, str. 37.

kao paradigme vlasti države, može da dovede do nemerljivog zla, koje sa svoje strane kvalifikuje državu na sledeći način: „Kraljevstva bez pravde i pravičnosti slična su razbojničkim bandama“.³¹ Ovakav stav ne može posebno da iznenadi jer i „sama banda predstavlja grupu ljudi kojom rukovodi vođa; udružena je na principu društvenog ugovora, a opljačkano dijeli prema pravilu (načelu) koje svi odobravaju“.³² Dakle, i u bandama postoje neka pravila, pisana ili nepisana u vidu običaja bande, ali koje nikako nisu plod dobra, već zabeleženi izvor zla.

Ako je koegzistencija prava i zla naša stvarnost postaviće se pitanje: „Ali ko je učitelj zakonodavca?“³³ Prepoznavanje zla neophodno je za bilo kakvu „pravničku“ aktivnost. Zato ako se ono isključi iz domena prava izgleda kao da je pravo samo sebi „vezalo“ ruke i svelo se na puku refleksiju zla.³⁴

A izgleda da i pored egzistencije zla mi zahtevamo „da čovek bude dobar“.³⁵ Ipak, ostaje pitanje, kako doći do toga? Da li je to naš „pradoživljaj“ stvarnosti?³⁶ Iako su ovde prisutni znaci mistike, to nije posebno začuđujuće jer je i sam život kao celina često stvar mistike i onostranog. Zato je život, u ovom slučaju onaj koji je vezan za pravo, zapravo prožet konfliktom, između onoga što činimo i onoga što bi valjalo da činimo.

Zašto je ovo pitanje ćutanja zakonodavca pre zlom važno? Jednostavno, pitanje egzistencije zla nije neko filozofsko-teološko „izmišljeno“ pitanje, već je to pitanje koje nastaje iz našeg neposrednog odnosa sa stvarnošću, koja je i prožeta ovom koegzistencijom. Ovaj odnos zakonodavca koji čuti i nas koji moramo da promišljamo stvarnost, zapravo proizlazi iz stava da „mi uvek treba nešto da učinimo“.³⁷ Ono što mi vidimo i zbog čega nešto moramo činiti je zlo izraženo u „sveprisutnom teroru“³⁸ koji izaziva strah koji može da parališe sve pa i pravo.

Ovaj teror koji izaziva strah istovremeno je i posledica propisanog prava koje i nije pravo, već je izraz „iskrivljene“ volje vladajuće klase, koja izgleda da nije dovoljno „konstitucionalno pripitomljena“.³⁹ Ovakva država nije u mogućnosti da spreči „naš dalji pad“.⁴⁰ Izgleda da je taj naš „pad“ potpomognut takvim pravom, te je sasvim sigurno čovek daleko od svog „izgubljenog raja“.⁴¹

31 A. Avgustin, *Božija država*, Podgorica, 2004, str. 163.

32 *Ibidem*.

33 *Ibidem*, str. 40.

34 D. Mitrović, Društvene vrednosti prava, pravna načela i tehničke vrednosti pravnog sistema, objavljeno u: *Načela i vrijednosti pravnog sistema – norma i praksa*, Istočno Sarajevo, Pale, 2012, str. 503–528.

35 A. Libert, *Ideja moralnoga*, Beograd, 2006, str. 5.

36 *Ibidem*, str. 6.

37 A. Libert, *Opus citatum*, str. 45.

38 J. Habermas, J. Racinger, *Dijalektika sekularizacije*, Beograd, 2006, str. 37.

39 *Ibidem*, str. 18.

40 J. J. Bahofen, *Prirodno pravo i istorijsko pravo*, Beograd, 2008, str. 12.

41 *Ibidem*, str. 14.

Vratimo se pitanju savesti kao neophodnom elementu u razrešenju zla izvan i u pravu. Ta savest koja se još može nazvati i „apsolutno ovlašćenje“ je ono koje zna šta je dobro, a šta zlo, te kao takvo samo dobro može da prizna. Tako određena, ona je uverenje da se hoće ono „što je po sebi i za sebe dobro; ona stoga ima čvrsta načela; a ta načela njoj su za sebe objektivna određenja i dužnosti“.⁴² Ona je važan činilac koegzistencije prava i zla, koji može da omogući da zlo ne nadvlada. Putem nje čovek može da bude „pogođen“ svojom sposobnošću da prepozna zlo, jer „ulogu koja se pripisuje vrjednostima igra u stvarnosti savjest...“⁴³ Ta savest je naš odgovor na ćutanje zakonodavca i predstavlja mesto gde se moralne vrednosti „otkrivaju“ i gde dolazi do njihove primene na konkretne prilike, jer je ona „nagovještaj ćudorednih vrijednosti u realnoj svijesti, njihovo zahvaćanje u stvarnosti ljudskog života“.⁴⁴ Dakle, savest stoji između prava i zla, i predstavlja mesto uključivanja čoveka u proces procene dobra i zla.⁴⁵

Bez intervencije savesti, ne može se razrešiti situacija ćutanja zakonodavca. Ona je dakle, nezamenljiva tačka čovekovog zauzimanja u savladavanju zla. Pošto nije otkrio pozitivno-pravni propis, ističe M. Vidal, „U dubini savesti čovek otkriva zakon koji on sam sebi ne daje“.⁴⁶ U tom odnosu savest postaje sila koja ima veću obavezujuću snagu no što bi to imalo pravo, pod uslovom da nije iskrivljena, te da zbog „grešne navike pomalo postaje slepa“.⁴⁷ Veoma često se dešava u situaciji koegzistencije prava i zla da je „zlo prisvojilo ime dobra“⁴⁸ i tako su država i njeno pravo „prisvojili“ ime zla i „prevarili đavola time što se potpuno predaju“.⁴⁹ Tada zakon koji mora da bude *regula et mensura*⁵⁰ čiji je zadatak „privesti čovjeka kreposti“⁵¹ i ostvarenje zajedničkog dobra, postaje „bezakonje, a ne zakon“.⁵²

Postavlja se pitanje, šta je to potrebno „naložima“ volje da bi oni poprimili „vrednost zakona“?⁵³ Ovde će se spojiti razum i savest, odnosno potreba da nalozi budu odmereni *aliqua ratione regulata*⁵⁴ i „učvršćeni“ stavom koji se oslanja na savest. Tako je moguće izbeći da se ćutanje zakonodavca pretvori u izvor zla, koje će narušiti poredak. Tada moć obavezivanja dolazi od pogreš-

42 G. V. F. Hegel, *Opus citatum*, str. 238.

43 N. Hartmann, *Opus citatum*, str. 135.

44 *Ibidem*, str. 137.

45 D. Mitrović, Njihovo globalno upravljanje svetom, *Strani pravni život*, br. 3/2014, Beograd, str. 53–65.

46 M. Vidal, *Kršćanska etika*, Đakovo, 2001, str. 100.

47 M. Vidal, *Opus citatum*, str. 105.

48 G. V. F. Hegel, str. 249.

49 *Ibidem*.

50 T. Akvinski, *Izabrano djelo*, Zagreb, 1981, str. 224.

51 *Ibidem*, str. 226.

52 *Ibidem*, str. 224.

53 *Ibidem*.

54 *Ibidem*.

nog izvora, koji ne može voditi ka *universale bonum*.⁵⁵ Zato se mora prihvatiti da „samo aktivnosti i vrednosti doprinose našoj dobrobiti“.⁵⁶ Do ovoga se može doći ako se u procesu odlučivanja „nalaže sudijama da primenjuju pravna pravila koja se temelje na izvorima, a kada su ona u sukobu, ili su neodređena, onda da presuđuju sporne slučajeve na osnovu onih standarda političkog morala na kojima stoji pravo koje se temelji na izvoru, tj. onih standarda koji imaju smisla samo ako predstavljaju izraz jedne koherentne moralne teorije“.⁵⁷ Ovo bi implicite značilo da jedan pravni sistem mora da „ima moralnu vrednost“⁵⁸ ako pledira na dugotrajnost. Dakle, ovde imamo povezivanje moralne validnosti pravnog pravila i zahteva da je „dobro da ono postoji“.⁵⁹ U praksi ovo znači povezivanje našeg postupanja prema zakonskim propisima koji istovremeno odgovaraju moralnim vrednostima. Na taj način bi se mogla ostvariti prevlast prava nad zlom, i istovremeno izbeći da pravo postane izvor zla, jer se vezivanjem za moralno-vrednosnu validnost pravnih propisa može izbeći „krivo“ tumačenje prava u slučaju pravnih praznina što je takođe izvor zla koji potiče od prava. Na taj način se otkriva da problem nastaje u slučaju ne samo kada zakonodavac čuti, već i kada u svom „govoru“ nije dovoljno jasan i precizan te ostavlja društvene odnose da stoje pod velom senke.

Dakle, od zakonodavca ne zahtevamo istrajavanje na uspostavljanju čistog proceduralnog mehanizma „traženja konsenzusa“⁶⁰ već se od njega zahteva potraga za objektivnim moralnim zakonom „koji je upisan u srcu svakog čovjeka...“.⁶¹ Na ovaj način se može odbraniti „istina prava“⁶² i odbraniti život i „suosjećanje čovjeka s onim što treba biti, s onim po sebi vrjednim“.⁶³ Iz tog razloga želimo da ovo vredno po sebi suprotstavimo monopolu moći i odnosu u kojem dijalektika moći „računa samo sa sljedećim stupnjem moći, ne i s (...) odustajanjem od moći“.⁶⁴ To „umnožavanje“ moći koje savest ne može da prati, takođe je jedan od razloga koegzistencije prava i zla, te nam je potrebno obuzdavanje te „samomoćne moći“ koja stoji iznad čoveka i umesto da ga oslobodi ona ga potčinjava.⁶⁵ Umnožavanjem moći na „klackalici“ na kojoj stoje pravo i zlo mi smo sami sebi „izvukli tepih ispod nogu“⁶⁶ te time učinili da pravo bude nemoćno pred nagoveštajem zla.

⁵⁵ *Ibidem*, str. 222.

⁵⁶ Dž. Raz, *Etika u javnom domenu*, Podgorica, 2005, str. 13.

⁵⁷ *Ibidem*, str. 243.

⁵⁸ Dž. Raz, *Opus citatum*, str. 246.

⁵⁹ *Ibidem*, str. 289.

⁶⁰ V. Valjan, *Bioetika*, Sarajevo, Zagreb, 2004, str. 50.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*, str. 51.

⁶³ N. Hartmann, *Opus citatum*, str. 10.

⁶⁴ H. Jurić, *Etika odgovornosti Hansa Jonasa*, Zagreb, 2010, str. 194.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ *Ibidem*, str. 202.

Zaključak

Koegzistencija prava i zla je večna isto onoliko koliko je večno postojanje dobra i zla, pod uslovom da pravo shvatimo kao izraz moralnog dobra. Ovo je neophodno jer forma ne može da zameni sadržinu koja je uvek vrednosnog karaktera, kao i zbog toga što „ustav sam po sebi ne stvara moralnost“.⁶⁷

Ovaj odnos koegzistencije prava i zla zahteva od nas apsolutnu pažnju jer uvek postoji opasnost da „isklizne iz koloseka“.⁶⁸ Tada istorija odnosa prava i zla počinje da liči na „jedan grozan događaj za kojim sledi drugi“.⁶⁹ U odnosu koegzistencije prava i zla valjalo bi se posebno čuvati „trulih kompromisa“⁷⁰ jer oni nisu dopustivi „čak ni u ime mira“.⁷¹ Tada postoje jasno da „pridržavajući se vrednosti, protivrečimo sebi“⁷² kako zlo ne bi ukaljalo našu ontološko-aksiološku prirodu. Takav svet, koji nije prihvatio svoju vrednosnu suštinu koja mu je podarena od Tvorca kao odgovor na zlo, ne prihvata kao svoju jednačinu: *Brüder, überem Sternenzelt / Muss ein liber Vater wohnen*.⁷³

Ono što zlo čini je umanjenje vrednosti, a „kada se umanji ta vrjednost, usko povezana s afirmacijom egzistencije Boga kao Osobe, samovolja čovjeka nad čovjekom se očituje u političkom vođi nekog apsolutističkog režima ili u instancijama individualizma“.⁷⁴ To je neophodno potcrtati jer „tek kada su prava postala izvesna, tek onda o državo! Možeš da osiguraš ta prava“.⁷⁵ Zbog postojeće koegzistencije prava i zla, država dakle, ne može da „spava“ na lovorikama formalno istaknutih prava u ustavu. Takvom prevladavanju forme nad vrednosnom sadržinom već je promakla odredba *lebensunwertes Leben*. To se dogodilo od forme „umornom“ čoveku. Pošto čovek danas živi u kroz formu i u formi prava, više nego što živi u samom sadržaju pravne norme, mogućnost njegovog zaboravljanja u pravnoj normi je uvećana. Zbog te mogućnosti pitanje egzistencije zlapostaje posebno izraženo, jer forma prava postaje novi oblik moći pod kojim se čovek kao aksiološka kategorija zaboravlja i istovremeno dopušta da zlo nadvlada. Ovo vraćanje „autoritativnoj dogmatici“⁷⁶ predstavljalo je u prošlosti izvor zakona sa zločinačkom sadržinom, jer se niko nije tada zapitao odakle su dolazili ti propisi, bilo je važno samo da ih je formalni autoritet doneo. Tako je od koegzistencije prava i zla, zlo nadvladalo, a samo

67 M. Pera, *Zašto se moramo zvati hrišćani, Liberalizam, Evropa, etika, sa pismom Benedikta XVI*, Beograd, 2010, str. 90.

68 J. Habermas, J. Racinger, *Opus citatum*, str. 16.

69 A. Margalit, *Kompromis i truli kompromisi*, Beograd, 2011, str. 21.

70 *Ibidem*, str. 9.

71 *Ibidem*.

72 *Ibidem*, str. 21.

73 M. Pera, *Opus citatum*, str. 64.

74 V. Valjan, *Opus citatum*, str. 279.

75 A. Foerbah, *Opus citatum*, str. 11.

76 A. Libert, *Opus citatum*, str. 28.

pravo postalo izvor zločina. Umesto toga valjalo bi ponovo otkriti „zavičaj moralnog“.⁷⁷ Tim otkrićem nije moguće otkloniti svako zlo, već pokazati spremnost da se na njega odgovori i da u odnosu koegzistencije prava i zla, pravo zadrži primat.

Literatura

1. Akvinski, T; *Izabrano djelo*, Globus, Zagreb, 1981.
2. Avgustin, A; *Božija država*, CID, Podgorica, 2004.
3. Bahofen, J. J; *Prirodno pravo i istorijsko pravo*, Dosije, Beograd, 2008.
4. Broh, H; *Pisma o Nemačkoj: 1945–1949*, Svetovi, Novi Sad, 1994.
5. Finis, Dž; *Prirodno pravo*, CID, Podgorica, 2005.
6. Fojerbah, A; *Odnos filozofije i empirije prema pozitivnoj pravnoj nauci*, Dosije, Beograd, 2008.
7. Habermas, J. J; Rasinger, J; *Dijalektika sekularizacije*, Dosije, Beograd, 2006.
8. Hartmann, N; *Etika*, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2003.
9. Hegel, G. W. F; *Osnovne crte filozofije prava*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1989.
10. Heler, H; *Pravna država ili diktatura?*, Dosije, Beograd, 2011.
11. Jurić, H; *Etika odgovornosti Hansa Jonasa*, PERGAMENA, Zagreb, 2010.
12. Kaufmann, A; *Uvod v filozofijo prava*, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1998.
13. Kantorovič, H; *Broba za pravnu nauku*, Dosije Beograd, 2006.
14. Libert, A; *Ideja moralnoga*, Dosije, Beograd, 2006.
15. Margalit, A; *Kompromis i truli kompromisi*, Albatros Plus, Beograd, 2011.
16. Mitrović, D; *Društvene vrednosti prava, pravna načela i tehničke vrednosti pravnog sistema*, zbornik radova „Načela i vrijednosti pravnog sistema – norma i praksa“, Istočno Sarajevo, Pale, Republika Srpska (BiH) 2012.
17. Mitrović, D; Idealistički i realistički pojam prava, *Anali Pravnog Fakulteta u Beogradu*, god. LXI, br. 1/2013.
18. Mitrović, D; Diptih o ljudkom dostojanstvu i toleranciji, *Žurnal za kriminalistiku i pravo*, Vol. XXI, br. 1/2016, Beograd.
19. Mitrović, D; Njihovo globalno upravljanje svetom, *Strani pravni život*, br. 3/2014. Beograd.
20. Pavle Drugi, J; *Sećanje i identitet*, Clio, Beograd, 2008.

---

⁷⁷ *Ibidem*, str. 45.

21. Pera, M; *Zašto se moramo zvati hrišćani, Liberalizam, Evropa, etika, sa pismom Benedikta XVI*, Službeni glasnik, Beograd, 2010.
22. Radbruh, G; *Pravni i drugi aforizmi*, Dosije, Beograd, 2007.
23. Ratzinger, J; Messori, V; *Razgovor o vjeri*, Verbum, Split, 2001.
24. Racinger, J. – Benedikt XVI, *Evropa – njeni temelji danas i sutra*, Novoli, Beograd, 2010.
25. Raz, Dž; *Etika u javnom domenu*, CID, Podgorica, 2005.
26. Schönborn, C; *Ljubiti Crkvu: duhovne vježbe održane Papi Ivanu Pavlu II*, Verbum, Split, 2001.
27. Šmit, K; *Tri vrste pravnonaučnog mišljenja*, Dosije, Beograd, 2003.
28. Štraus, L; *Prirodno pravo i istorija*, Plato, Beograd, 1998.
29. Valjan, V; *Bioetika*, Svjetlo riječi, Sarajevo–Zagreb, 2004.
30. Vidal, M; *Kršćanska etika*, Karitativni fond UPT, Đakovo, 2001.
31. Zsifkovitz, V; *Politika bez morala?*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.

COEXISTENCE OF LAW AND EVIL

Marko Trajković

University of Niš, Faculty of Law

Abstract: Is the coexistence of law and evil a possibility or necessity taking into account that law is an imperative and as such a possibility of evil? The issue of possible coexistence of law and evil contains the issue of the binding power of law itself. If the binding power of law can be found only in a sanction, which appears in law due to its heteronomous character, then that kind of legal system cannot count on longevity. Thus, the existing evil cannot be uprooted merely by legal sanctions, but by law established on true values. That axiological level of the existence of law allows for the possibility of diminishing and thereby even the total disappearance of evil. What can also come up as a problem in this relation is that law in itself can be source of tremendous evil. This further complicates the issue since law which should be the means and the barrier against evil is in this case compromised.

Keywords: values, law, morality, good, evil.

